

Srednjovjekovni prikazi udvorne ljubavi i društvenih igara

Goran Budanec

slika 1. zbirka ljubavnih pjesama *Codex Manesse* (1305-1340.) - *Konrad von Altstetten*

Prema srednjovjekovnom crkvenom stajalištu seksualni nagon predstavljao je jezgru zloćudnosti - za teološke učenjake ono materijalno vezalo se uz patnju i bol, stoga ovostrani svijet i tijelo (koje se prema papi Inocentu III. sastoji od prašine, blata, pepela i "gnusne" sperme) treba prezirati¹. To je izazivalo u običnom čovjeku osjećaj krivnje zbog seksualnosti jer u spolnom činu nije bilo dopušteno uživati budući da je on služio samo za prokreaciju. Taj se koncept provlači i kroz književna djela gdje je, primjerice, u priči o Abélardu i Héloïsi, strastvena ljubavna veza između učitelja i učenice završila tragično. Abélard je kastriran, a ljubavnici su prisiljeni na zaredenje i odvojen život. Osim toga, i same vizije pakla najčešće su seksualne

prirode, odnosno putenost i spolni užitek proistječu od samog Sotone. Seks je pak dopušten samo u određene dane (niti za jedan blagdan) i samo u misionarskoj pozi, a ostali se položaji smatraju bestijalnim². Čovjek tako mora smrtno zgriješiti kako bi produljio vrstu (rađa se zaražen istočnim grijehom), a taj se praroditeljski grijeh može prevladati jedino patnjom, prozrokovanom uzdržavanjem od spolnog čina. Tvrdnja sv. Pavla o djevičanstvu kao poželjnom stanju ubrzo se pretvorila u vječni ideal srednjovjekovlja. Na europskom Zapadu bilo je primjerice dovoljno da je neki redovnik, u uvjerenju svoje okoline, ostao čitav život djevac, pa da ga se učini svetim na lokalnom području.

Kako bi kontrirao takvim crkvenim shvaćanjima, obični puk se zabavlja las-

¹ *Tajnoviti srednji vijek*, epizoda 2: *Seksualnost*, autor dokumentarnog serijala: B. D. Burić, HTV, 2001.

² *Ibid*, bilj. 1.

civnim prostačkim pošalicama koje se pričaju po krčmama (*fablio*)³, a u višoj društvenoj klasi razvija se kult udvorne ljubavi.

slika 2. zbirka ljubavnih pjesama *Codex Manesse* (1305-1340.) - *grof Konrad von Kirchberg*

Udovorna ljubav bila je srednjovjekovna europska predodžba plemeničeve ljubavi koja se ustalila u područjima vojvodskih i kneževskih dvorova Akvitanije, Provanse, Burgundije i pokrajine Champagne krajem 11. st. U osnovi, predstavljala je kontradiktorno iskustvo bivajući ujedno i erotskom željom i posezanjem za duhovnim, ljubav koja je istovremeno i nedopuštena i moralno ispunjujuća, strastvena i disciplinirana, ponizna i ushićena, ljudska i transcendentna.

Viktorijanski termin *l'amour courtois* skovao je Gaston Paris 1883. godine u novinama *Romania*, no u srednjem vijeku koristili su se drugi nazivi, primjerice poštena ljubav (*amour honestus*) i uglađena ljubav (*fin amor*)⁴. Navedeni koncept predstavljao je novost u srednjem vijeku budući da je takav oblik romantične

strasti tada prvi put izražen. U kršćanskom svijetu prije kraja 11. st. nije postojao nikakav literarni ili društveni okvir kao podloga za to. Religijska tradicija spominje ljubav kao *agape* – kršćansku, platonsku ljubav prema cjelokupnom čovječanstvu, kao prema braći i sestrama. U klasičnoj antičkoj literaturi strast se često opisuje terminima ljubavi i iščitava se kao *eros*. Ovidije u *Ljubavnom umijeću* daje ironične i didaktične pouke o ljubavi i pravila kako izbjeći nedolično ponašanje⁵. No, on opisuje i simptome osobe koja pati zbog ljubavi – uzdisanje, bljedilo, crvenilo, groznica, nesanicna, gubitak apetita, pa će takav, beznadno zaljubljeni vitez, postati ustaljena figura srednjovjekovnih romanci, koje često sadrže i duge unutrašnje monologe u kojima ljubavnici opisuju svoje osjećaje⁶.

Crkvena literatura nije pridavala neku posebnu pažnju ženama, a brakovi feudalnih velikaša sklapani su ne iz ljubavi, nego radi posjeda i nasljedstva. Idealizirana ljubav kosi se tako sa utilitarnim pravilima braka (ljubav je dužnost) i

³ usp. Bahtin, M., *Stvaralaštvo Fransa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*, Nolit, Beograd, 1978. str. 369-440.

⁴ <http://www.wsu.edu/~delahoyd/medieval/love.html>

⁵ *Ibid*, bilj. 4.

⁶ <http://cla.calpoly.edu/~dschwart/engl513/courtly/courtly.htm>

Crkvom koja je zabranjivala užitek koji se javlja u spolnom činu kao nešto što može ugroziti čovjekovu dušu. Mnogi su crkveni autoriteti, od sv. Jeronima do Tome Akvinskog, osuđivali ljubav unutar braka, smatrajući sramotnim voljeti ženu onako kako se voli ljubavnica. Prema tome, koncept udvorne ljubavi nastaje u domeni van braka, a karakteriziraju je zato poniznost, udvornost i preljub. To ipak ostaje samo literarna tvorevina, dok su u stvarnosti ideali udvorne ljubavi smatrani zločinom. Muškarac je tako imao puno pravo ubiti i ženu i njezinog ljubavnika⁷.

slika 3. zbirka ljubavnih pjesama *Codex Manesse* (1305-1340.) - vojvoda von Anhalt

Južni dijelovi Francuske (Avignon, Toulouse, Nimes - pod upravom akvitanke vojvodkinje Eleanor) bili su pogodno tlo za razvoj takvih načela, jer je vladala veća tolerancija u društvu, a sama viša klasa u svojoj dokolici uskoro prihvaća tu novu društvenu "igru". O udvornoj ljubavi, kao novom kultu koji ide protivno načelima Crkve i feudalizma, pjevano je često u trubadurskim pjesmama. To je postalo novom religijom, s hijerarhijom sličnom feudalnom sustavu. U feudalizmu vazal je podložan svom senioru, dok je u udvornoj ljubavi vitez na sličan način sluga svoje ljubavnice. U kršćanskoj religiji grešnik pokajnik moli Bogorodicu da posreduje za spas njegove duše pred Kristom, koji utjelov-

ljuje Ljubav, a u udvornoj ljubavi grešnik (protiv zakona ljubavi) moli Veneru da se založi za njega pred svojim sinom, bogom ljubavi Kupidom ili Erosom, što je svojevrsna parodija pravog religioznog obreda.⁸

Da je odnos među takvim ljubavnicima bio protkan i finijim nijansama, vidljivo je u svojevrsnom priručniku⁹ *De Arte Honeste Amandi* (pogrešno-prevedenom kao *Umijeće udvorne ljubavi*) Andreasa Capellanusa¹⁰, koji sadrži 31 pravilo, a čije je sastavljanje zatražila kćer Eleonore Akvitanske, Marie od

⁷ *Ibid*, bilj. 1.

⁸ *Ibid*, bilj. 4.

⁹ Većina tumača slaže se sa tvrdnjom da taj tekst ipak nije ozbiljna rasprava, već satirično ismijavanje konvencija udvorne ljubavi.

¹⁰ *Ibid*, bilj. 4.

Champagne.¹¹ A. Capellanus opisuje glavne karakteristike takve ljubavne priče: muškarac ugleda djevu, koja najčešće hoda vrtom, a vizija njene ljepote načinjena je od zraka svjetlosti koje prodiru kroz njegove oči sve do srca. Ona njega nije svjesna, njemu je nedostižna i pripada višoj društvenoj klasi. Zaljubljeni vitez piše joj pjesme, tzv. pritužbe (*planh*), budući da su to tužaljke zbog njegove svakodnevne patnje (**slika 2**). Pjesme joj može dostaviti i posrednik, no muškarac unatoč svemu ostaje prezren. U međuvremenu, djeva neobičnim slučajem saznaje tko joj šalje pjesme i uskoro se svom udvaraču počne osmijehivati, što znači da ga prihvaća kao svog obožavatelja. Daje mu svoj veo ili rukavicu, a on sad mora ispunjavati svaki njezin zahtjev. On je u takvom odnosu sada potpuno podređen svojoj djevi (**slika 4**), a udvorna ljubav tjera ga na higijenu i dobra djela. Vitez katkad nosi i boje svoje odabranice, pa su tako crna i plava označavale vjernost, a zelena nevjeru.

slika 4. zbirka ljubavnih pjesama

Codex Manesse (1305-1340) - *Engelhardt von Adelnburg*

Uz navedeno, pojavljuju se i pripovijesti o dalekim, nedostižnim djevama (*princesse lointaine*)¹², kao i o muškarcima zaljubljenima u ženu koju nikada nisu vidjeli, ali su čuli za njezinu nemjerljivu ljepotu i krepost, iako im ona fizički nije nedostižna.

Zbog dvojnosti prirode spolnoga (normalno i grešno), u književnosti i umjetnosti susrećemo se samo sa krajnostima - celibat i prostitucija, čestitost i preljub. Svi prikazi žena u srednjovjekovnoj umjetnosti i književnosti vezani su uz jednu od te dvije krajnosti spolnosti - čistoću i djevičanstvo ili poroke i seksualnu iskvarenost (*puteia*), te se gotovo nigdje ne javlja prikaz nealegorijskog ženskog lika bez neke reference na ženin spolni život.

Ta je dihotomija na određen način razbijena u žanru udvorne ljubavi, koji žene svrstava u one dostupne i one nedodirljive. Djeva koja je prema svom udvaraču neprijatna i odbojno nastrojena najčešće se javlja u lirskoj poeziji, gdje ostaje na distanci od lirskog subjekta. Ako je pak sklona svom udvaraču i odobrava njegove postupke, mogu se javiti daljnje prepreke njihovoj ljubavi, poput njezinog

¹¹ Za istu je plemkinju i Chrétien de Troyes napisao romancu u kojoj se prvi put spominje ljubav između Lancelota i Guenevere.

¹² http://en.wikipedia.org/wiki/Courtly_love

već postojećeg braka. No, to ne predstavlja preveliki problem, budući da se u takvoj literaturi preljub upravo potiče.

Romance su bile popularne na francuskim i anglo-normanskim dvorovima, gdje je publika voljela predstave vezane uz viteške avanture, najčešće uz legende o kralju Arturu. Takvu su publiku najvećim dijelom sačinjavale žene - kraljica, vojvotkinja, dvorske dame. Zato je u takvim pričama bio manji naglasak na viteškim borbama (koje pretežu u epskoj poeziji), a pisac se fokusira na viteza čije postupke motivira ljubav prema djevi.

U srednjovjekovnoj književnosti posebno se ističe Roman o Ruži¹³ (*Le roman de la rose*), starofrancusko alegorijsko djelo, koje tematizira udvornu ljubav. Prvi dio u duhu udvorne tradicije napisao je između 1230. i 1240. godine Guillaume de Lorris, a dovršio ga je Jean de Meung, u duhu koji je antiteza udvornomu. G. de Lorrisovo snoliko fikcionalno djelo predstavlja lirsku i romanesknu udvornu sintezu. Središnja alegorija tog spjeva u osmercima je ljubavni vrt, kamo pjesnika prenosi njegov san, a usred vrta cvjeta savršena Ruža kao simbol idealne ljubavi. To je mjesto u vrtu nepristupačno i do Ruže se može doći samo ako se svladaju mnogobrojne prepreke i kušnje. Pred ogradom vrta pjesnik u snu vidi uznemirujuće, na zidu naslikane alegorijske likove Mržnje, Podlosti, Požude. Nakon susreta s nizom drugih alegorijskih personifikacija (Ispraznost, Zabava, Uživavanje, Lijep-Doček, Udvornost, Opasnost, Pogana-Usta, Strah, Stid, Razum, Iskrenost) i mnogobrojnih zgoda, Ljubavnik (Pjesnik) uz pomoć Iskrenosti, Lijepa-Dočeka i Venere uspjeh će od Ruže ubrati poljubac. Međutim, Ljubomora okuplja sve Ljubavnikove neprijatelje, zatvara cvjetove u zidine, a Lijepa-Dočeka u kulu, koju čuva ogavna starica. Guillaumeov se dio završava prizorom kada Ljubavnik pjeva tužaljku govoreći o svojem beznađu. J. de Meung svojim ostrim kritičkim duhom izražava filozofski, moralni i društveni naturalizam koji navješćuje humanizam, ali preuzima i neke elemente srednjega vijeka – antifeminizam. On nastavlja dalje spjev također u obliku alegorijske pustolovine, ali sada glavni junaci postaju Razum i Priroda, te njezin kapelan Genij, koji ustaju protiv udvornih ideala i ustroja aristokratskog društva, protiv asketizma kao izraza licemjerja i propovijedaju slobodnu ljubavnu vezu u ime prava prirode. Uz njihovu će pomoć na kraju Ljubavnik konačno uspjeh ubrati Ružu.

Tema udvorne ljubavi predstavlja novost na srednjovjekovnoj umjetničkoj sceni, a javlja se u umjetnosti "malog formata" (iluminirani rukopisi, bjelokosni reljefi). Codex Manesse¹⁴ ilustrirana je zbirka ljubavne poezije, nastala između 1305. i 1340. godine u Zürichu. Autori pjesma su mnogi, tada značajni pjesnici, od kojih su neki bili i poznati vladari. Knjiga je puna ilustriranih prizora tematski vezanih za udvornu ljubav i život na dvorovima. Prikazi svjetovne tematike javljaju se i u crkvama, ali samo u sklopu ciklusa radova po mjesecima (na portalima, arhivoltima, dovratnicima, vitrajima). Tako se, uz prikaze mjeseca svibnja, najčešće vežu prizori udvaranja i viteštva, konjanika i turnira (u katedrali u

¹³ usp. *Leksikon svjetske književnosti, djela*; (ur.) D. Detoni-Dujmić, *Školska knjiga*, Zagreb, 2004, str. 569.

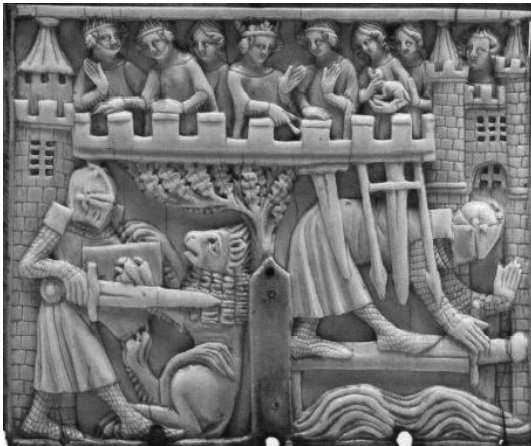
¹⁴ http://www.experiencefestival.com/a/Codex_Manesse/id/1989128

Chartresu je zanimljiv vitraj sa prikazom viteza, uz zodijski znak blizanaca).

Prema Richardu H. Randallu Jr., najveća skupina francuskih bjelokosnih kutijica iz 14. st., koje su ostale sačuvane, dekorirane su reljefima sekularne tematike i izrađivane su u Parizu između 1320. i 1340. godine¹⁵. Najučestalije reljefne scene na takvim predmetima (**slika 5**) vezane su uz arturijanske romane (najčešće prikaz u nizu od četiri epizode - Gawainova borba s lavom, Lancelotov prelazak preko mosta probijenog mačevima, prikaz Gawaina na čarobnom krevetu i scena sa damama iz Dvorca djeva), juriše na dvorce, interpretacije raznih priča poput *Fontane mladosti* i *Pirama i Tizbe*.

Katkad su svi prikazi vezani uz jednu određenu priču, poput Percivalovih podviga, parabole o razmetnom sinu ili onih tragičnih koje utjelovljuju ideale viteške časti i ljubavi, kao što je pripovijest o plemenitoj djevi Chatelaine de Vergi. Zanimljivi su i oni sa prikazima popularnih srednjovjekovnih igara, kao i konvencionalnijih scena ljubavnika koji izmjenjuju darove ili ih probada Amorova strijela.

slika 5. bočna stranica pariškog bjelokosnog sandučića sa arturijanskim scenama, prva polovina 14. st.

Posebno je zanimljiv reljefni prikaz na **bjelokosnoj gotičkoj škrinjici** (iz 1325./1350. godine) sa scenama iz biblijske parabole o razmetnom sinu, koja se u ovom slučaju može iščitati i na drugačiji način. Ikonografski repertoar povodi se za stereotipnim prikazima udvorne ljubavi. Najupečatljivija je u tom smislu scena u kojoj mladoliki vitez sa sokolom u ruci, odlazi jašući u potrazi za pustolovinama.

Vidljivo je to, također, i u sceni gdje mladi vitez igra šah sa prostitutkom, predstavljajući prikaz koji u mnogome nalikuje elegantnijim prikazima igrača šaha koji se redovito javljaju kao dekoracija na bjelokosnim češljevima ili ogledalima.

¹⁵ usp. *Games on a Medieval Ivory*, Richard H. Randall, Jr., *Record of the Art Museum*, Princeton University, vol. 56, no.1/2, 1997, str. 3.

slika 6. prednja stranica francuskog bjelokosnog sandučića sa scenama iz prisprodoobe o razmetnom sinu, oko 1325-1350.

Ovakva verzija prisprodoobe o razmetnom sinu opisana je u srednjovjekovnom romanu *Courtois d'Arras* (oko 1200. godine), svojevrsnoj parodiji romanci o udvornoj ljubavi¹⁶. Biblijska je parabola pružala mnogo potencijala za ovakvu reinterpretaciju događaja, budući da je darežljivost glavna vrлина zaljubljenog viteza, dok rasi-pnost i pohlepa vezani uz

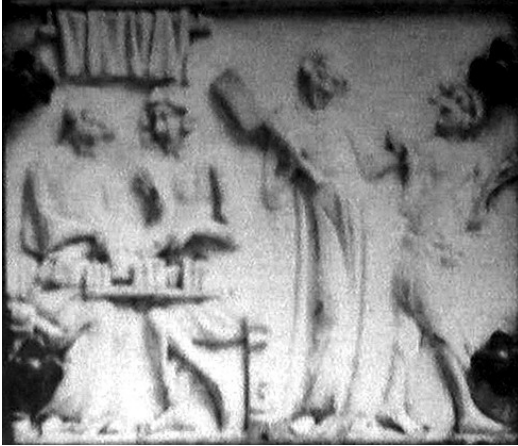
priču o razmetnom sinu predstavljaju dvije suprotnosti tomu. Uvodna je radnja ovog romana inspirirana početkom romance *Cligès*, Chrétiens de Troyesa, kada car Konstantinopola i njegov sin Aleksandar vode uljudan razgovor, a mladi princ traži oca da ga pusti s nešto imetka kako bi ostvario karijeru viteza. Antiromanca *Courtois* pak parodira tu situaciju i sin u razgovoru sa ocem prostački traži isplatu novca. Za Courtoisa je evidentno da neće svojom velikodušnošću zaslužiti vitešku čast, pa on umjesto časti nailazi na vlasnika krčme i nekolicinu prostitutki, koji će mu iscijediti i posljednji novčić. Opisujući događaje u krčmi pisac ne propušta parodirati scene udvorne ljubavi. Primjerice, prostitutke naglašavaju kako su konačno pronašle svog "sir Gauvaina" ili pak referenca na tipičnu karakteristiku priča o udvornoj ljubavi: odlazak u *locus amoenus* - vrt užitaka (**slika 1**). Kada mladi Courtois pijan odlazi obaviti nuždu u vrt gostionice, vrativši se ponavlja iste onakve replike kakve bi u romancama o udvornoj ljubavi izgovarao zaljubljeni vitez. Pjesnik se tako, preko mladićevih vulgarnih gesti, izruguje ondašnjoj literarnoj konvenciji ljubavnih romana.

slika 7. stražnja stranica francuskog bjelokosnog sandučića sa scenama iz prisprodoobe o razmetnom sinu, oko 1325-1350.

¹⁶ usp. *Courting, Harlotry and the Art of Gothic Ivory Carving*, C. Jean Campbell, *Gesta*, vol. 34, no.1, 1995, str. 12-13.

slika 8. bočna stranica francuskog bjelokosnog sandučića sa scenama iz prispodobe o razmetnom sinu, oko 1325-1350.

Isto parodiranje nalazimo i na prikazima sa spomenute gotičke bjelokosne škrinjice, ali ono vulgarno nije ovdje toliko izravno naglašeno¹⁷. Tako se prvu prikazanu scenu može povezati sa momentom odlaska viteza u svijet (kao u romanu *Cligès*). Prikazan je elegantni mladić koji pozdravlja roditelje, dobiva svoj dio nasljedstva i odlazi u potragu za srećom (**slika 6**). Iluzija prikaza udvornosti rasplinjuje se u idućoj sceni, sceni zavode-

nja u bordelu, uključujući dolazak u bordel, gozbu (**slika 7**), lijevanje s prostitutkama i igranje šaha, sve do izbacivanja iz bordela. Parodirani predložak prikaza udvorne ljubavi može se i dalje iščitati. Primjerice u sceni gozbe sa prostitutkama, koja imitira prikaz ljubavnika koji zajednički ispijaju bokal vina, čime se naglašava opscenost takve radnje. Umjetnik se ovdje igra vizualnim vokabularom, kako bi transformirao senzualnost ljubavnih scena u vulgarnost.

Slično je i sa scenom igranja šaha (**slika 8**). Prikazi igranja šaha na, primjerice toaletnim stolićima, diskretno naglašavaju erotičnost između dvoje ljubavnika, dok prikazi sa spomenute bjelokosne škrinjice taj dvorski udvorni scenarij potpuno rastaču. Ne samo da je mladić razodjeven (igra šaha s prostitutkama postala je varijanta pokera na skidanje), već je i sama šahovska ploča, koja bi trebala biti postavljena na dekorirani stolić, smještena u krilo igrača. Također, paviljon prekriven elegantnim draperijama, koji je tipična scenografija takvog susreta, pretvara se sad u drvenu sobicu, iznad koje visi neugledan komad tkanine.

Umjetnik bjelokosnih reljefa sa škrinjice nije priveo priču njenom moralnom završetku, odnosno povratku sina (bilo prokletog, bilo pokajanog) ocu. Poklopac škrinjice samo prikazuje niz zaljubljenih parova, čije radnje upućuju da se radi o scenama vezanim uz udvornu ljubav. Treba također imati na umu da takvi predmeti nisu bili namijenjeni propovjednicima ili filozofima, već intimnim odajama ženske toalete.

Udvorna ljubav nije bila samo umjetnička konvencija, već je (bar teoretski) predstavljala jedan način života, dok su udvarači postali modelom domišljatosti, strasti i čistoće.

¹⁷ *Ibid*, bilj. 15, str. 14-18.

slika 9. rukopis iz pariške Nacionalne biblioteke - prikaz "ljubavne sudnice" u Provansi 14. stoljeća

Navodno su postojale i tzv. sudnice ljubavi (*Courts of Love*)¹⁸, koje prvi spominje A. Capellanus¹⁹, a kojima su predsjedavale žene (od 10 do 70 članica) i dosuđivale u sporovima vezanima za ljubavne nesuglasice (**slika 9**). Primjerice, dosudile su da žena ne može zabraniti muškarcu da je voli (ako vitez služi svojoj djevi i brani njeno ime, a ona želi da to prestane); ili da se o ljubavi ne može sklapati nikakav do-

govor ako stranke nisu starije od 13 godina (slučaj gdje se dvoje djece, oponašajući odrasle u vrtu, dogovorilo da će svaki dan izmijeniti jedan poljubac; nakon nekoliko godina sada odrasla djevojka želi taj djetinji dogovor raskinuti i na to ima pravo).

slika 10. Roman o Aleksandru Velikom - Cassiel i Phésona igraju šah, prva polovina 14. st.

Povjesničari Eric Köhler i Georges Duby pretpostavili su da je tip udvorne ljubavi možda služio kao model ponašanja za društvenu skupinu neoženjenih mladih muškaraca. Vitezovi su najčešće bili mlada braća prestolonasljednika ili najstarijeg brata koji nasljeđuje zemlju, pa tako bez svoje zemlje oni nisu u moguć-

nosti uzdržavati vlastitu ženu. Zato odlaze u službu feudalnim lordovima. Razlog što je žena u pričama o udvornoj ljubavi većinom starija od mladića, udana i iz više društvene klase, vjerojatno je taj što je ona stvorena prema modelu žene feudalnog gospodara. Ovakve priče nude takvim mladićima način kako svoje ponašanje usmjeriti prema društveno prihvatljivom i korisnom²⁰.

¹⁸ *Ibid*, bilj. 4.

¹⁹ *Ibid*, bilj. 11.

²⁰ <http://cla.calpoly.edu/~dschwart/eng1513/courtly/courtly.htm>

Društveni život na srednjovjekovnim dvorovima odvijao se danju, jer je noću osvjetljenje bilo slabo, a prikazi raznovrsnih društvenih igara, gozbi i zabava također su našli mjesto u srednjovjekovnoj umjetnosti.

Tako, primjerice, igranje šaha. **Šah** se raširio Europom kada su Arapi pokorili Španjolsku u 8. st., a šahovske su ploče donijeli i muškarci i žene koji su se vraćali iz križarskih ratova.

Taj je oblik igre zamijenio kockanje koje je bilo vrlo popularno za vrijeme vladavine Rimskog carstva. Prikazi igranja šaha izuzetno su brojni u iluminiranim rukopisima: *Luttrell psaltir* iz 1325./35. godine, *Codex Manesse* (**slika 15**) ili književnim djelima, primjerice u *Romanu o Aleksandru Velikom* iz prve polovine 14. st. (**slika 10**).

Prikazi sa **bjelokosnog sandučića**, koji se čuva na sveučilištu *Princeton*, a datiraju iz 1340.-1360. godine, vrijedan su primjerak, gdje susrećemo i prikaze srednjovjekovnih društvenih igara i one vezane uz ljubavnu ikonografiju (**slika 11**)²¹.

slika 11. prednja stranica francuskog bjelokosnog sandučića sa ljubavnim scenama i prikazima igara, 1340-1360.

Prednja ploča ovog sandučića, podijeljena je na četiri zasebne scene, s tim da je svaka prikazana u dva registra. Sasvim lijevo prikazana su dva para, muškarac koji pridržava vjevericu koju hrani njegova draga, i drugi muškarac koji poklanja dragoj cvijeće.

Iduća scena prikaz je tzv. **igre hot cockles**, u kojoj jedna osoba zavezanih očiju svoju glavu polaže u krilo neke dame, a ostali igrači plešu oko njega i udaraju ga. Ako osoba koja kleči i biva udarana pogodi tko je udara, na prozvano-me je da sad on zauzme njegovo mjesto. U takvim je scenama često prikazana figura bradatog starca, čije je značenje nejasno, a pretpostavlja se da predstavlja ili znatiželju ili savjest (u ovom je slučaju prikazan u centru scene). Iznad toga je scena s mladićem koji svojoj odabranici daruje srce.

²¹ *Ibid*, bilj. 14, str. 4-5.

slika 12. prikaz ljubavnika na bjelokosnom okviru zrcala, sjeverna Italija, 1360-1370.

To je vrlo popularna tema srednjovjekovnih bjelokosnih reljefa, a često ju se nalazi na stražnjoj strani okvira za zrcalo (**slika 12**). Osim srca, uobičajeni darovi koje muškarac poklanja ženi u takvim prikazima su prsten, češalj od bjelokosti i raznovrsno cvijeće. Cvijeće je pak imalo simboličku vrijednost: narančin cvijet, čest u mladenkinom buketu, označavao je djevičanstvo, čistoću i ljupkost; grančica bršljana bila je simbol vjernosti, ruže su predstavljale ljubav, a đurđice sreću.

slika 13. zbirka ljubavnih pjesama *Codex Manesse* (1305-1340) - *Schenk von Limpurg*

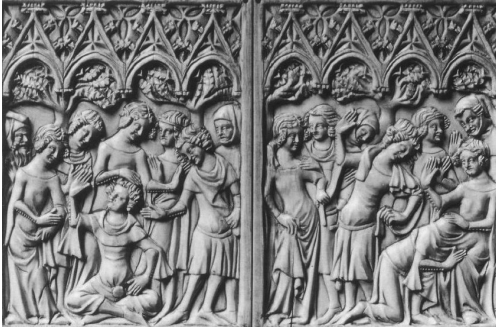

Iduća scena na sandučiću prikaz je još jedne igre, tzv. žabe u sredini, gdje jedna osoba sjedi prekrivenih nogu na tlu, dok je ostali igrači okružuju, zadirkuju i dodiruju. Ako osoba koja sjedi uhvati jednoga od njih, uhvaćeni zauzima njegovo mjesto. Prikaz te igra često se susreće u iluminiranim rukopisima tadašnjeg vremena, najčešće na marginama. Nalazimo ga i u kraljevskom molitveniku žene Karla IV. Lijepog.

U drugom registru, iznad opisanog prikaza igre, nalazi se scena u kojoj djevojka drži u rukama vijenac, kojim će okruniti svog odabranika. Vijenac se učestalo javlja u iko-

nografiji prikaza zaljubljenih u 14. st., a označava ženu koja je odlučila predati se svom muškarcu.

slika 14. prikaz srednjovjekovnih igara (*žaba u sredini i hot cockles*), bjelokosne korice za voštane ploče, Pariz, 1340-1350.

Scena sasvim desno na sandučiću prikazuje krilatog boga ljubavi, smještenog u krošnji drveta, sa sokolom na zapešću, kako baca strelice dolje na skupinu muškaraca i žena. Figuru boga flankiraju muškarac i žena koji se s njim nalaze u krošnji i koji kleče, kao da mole boga u koga da uperi ljubavne strijele. Sličnu scenu nalazimo na stražnjoj ploči okvira ogledala iz kolekcije

Martin le Roy (ovdje se ponovno javlja neobična figura bradatog starca, koji postaje učestala figura ljubavnih scena). Katkad se drvo na koje je smješten bog ljubavi može razaznati kao hrast, srednjovjekovni simbol plodnosti i preporoda²².

slika 15. zbirka ljubavnih pjesama *Codex Manesse* (1305-1340) - markgrof *Otto IV. von Brandenburg*

U 14.st. mnoge se društvene igre prikazuju na bjelokosnim reljefima, no najpopularnije su ipak bile *hot cockles* i *žaba u sredini*. Često se javljaju i zajedno u prikazu, kao primjerice na pariškoj bjelokosnoj pločici iz 1340./50. godine (**slika 14**).

²² *Ibid*, bilj. 14, str. 5.

Zaključno razmatranje

Kontrirajući teološkim srednjovjekovnim shvaćanjima o grešnosti čulne ljubavi i zabrani spolnog užitka, krajem 11. st. u francuskim (posebice južnim) pokrajinama javio se novi kult, vezan uz udvornu ljubav. Vjerojatno se nije provodio u praksi, već je bio vezan uz književni žanr viteških romanci (najpoznatije su *Roman o Ruži*, priča o Tristanu i Izoldi i sl.), a prikazi s tom sekularnom tematikom svakako su novost u tadašnjoj umjetnosti.

Tako se različiti aspekti društvenog života, kao što su ljubavne zgrade, udvaranje, viteški turniri, lov, gozbe, kupanje i igranje društvenih igara, javljaju najčešće u iluminiranim rukopisima ili reljefima na dvorskom pokućstvu i raznim predmetima, od ogledala do češljeva i škrinjica.

Razdoblju udvorne ljubavi ipak brzo je došao kraj. Pod udarom ekonomske i kulturne devastacije koju je donijela albigenška križarska vojna (1209-1229. godine), inkvizicija je uzela maha, a nametnut je i sjeverni francuski dijalekt. Ono što je preživjelo bila je ikonografija ljubavnih prizora, ali i ljubavne pjesme putujućih trubadura, koje su se proširile dalje u Njemačku i Italiju.

LITERATURA:

- Bahtin, M., *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*, Nolit, Beograd, 1978. str. 369-440.
- Campbell, C. Jean, *Courting, Harlotry and the Art of Gothic Ivory Carving, Gesta*, vol. 34, no. 1, 1995, str. 11-19.
- Randall Jr., Richard H., *Games on a Medieval Ivory, Record of the Art Museum*, Princeton University, vol. 56., no. 1/2, 1997, str. 2- 9.
- *Leksikon svjetske književnosti, djela*; (ur.) D. Detoni-Dujmić, Školska knjiga, Zagreb, 2004, str. 569.
- *Tajnoviti srednji vijek*, epizoda 2: *Seksualnost*, autor dokumentarnog serijala: B. D. Burić, HTV, 2001.
- <http://cla.calpoly.edu/~dschwart/engl513/courtly/courtly.htm>
- http://dbpedia.org/page/Courtly_love
- http://en.wikipedia.org/wiki/Courtly_love
- <http://internetsakespeare.uvic.ca/Library/SLT/ideas/courtlylove.html>
- http://www.experiencefestival.com/a/Codex_Manesse/id/1989128
- <http://www.library.rochester.edu/camelot/medsex/text.htm>
- http://www.traditioninaction.org/History/A_005_Myths1500s.shtml
- <http://www.wsu.edu/~delahoyd/medieval/love.html>

Izvori slikovnog materijala:

- **slika 1.** zbirka ljubavnih pjesama *Codex Manesse* (1305-1340) - *Konrad von Altstetten*
<http://diglit.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg848/0494?sid=e45c5ccd50ee59d8e227d4e862cda799>
- **slika 2.** zbirka ljubavnih pjesama *Codex Manesse* (1305-1340) - *grof Konrad von Kirchberg*
<http://diglit.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg848/0043?sid=4c916baf281d43d6a0b381df209c60d7>
- **slika 3.** zbirka ljubavnih pjesama *Codex Manesse* (1305-1340) - *vojvoda von Anhalt*
<http://diglit.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg848/0029?sid=f8f86b71613c343d0a1dad7a787dfef2>
- **slika 4.** zbirka ljubavnih pjesama *Codex Manesse* (1305-1340) - *Engelhardt von Adelnburg*
<http://diglit.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg848/0358?sid=f8f86b71613c343d0a1dad7a787dfef2>
- **slika 5.** bočna stranica pariškog bjelokosnog sandučića sa arturijanskim scenama, prva polovina 14. st.
Randall Jr., Richard H., *Games on a Medieval Ivory, Record of the Art Museum*, Princeton University, vol. 56, no.1/2, 1997, str. 3.
- **slika 6.** prednja stranica francuskog bjelokosnog sandučića sa scenama iz prisposode o razmetnom sinu, oko 1325-1350.
Campbell, C. Jean, *Courting, Harlotry and the Art of Gothic Ivory Carving, Gesta*, vol. 34, no.1, 1995, str. 12.
- **slika 7.** stražnja stranica francuskog bjelokosnog sandučića sa scenama iz prisposode o razmetnom sinu, oko 1325-1350.

- Campbell, C. Jean, Courting, Harlotry and the Art of Gothic Ivory Carving, *Gesta*, vol. 34, no.1, 1995, str. 13.
- **slika 8.** bočna stranica francuskog bjelokosnog sandučića sa scenama iz prisposode o razmetnom sinu, oko 1325-1350.
Campbell, C. Jean, Courting, Harlotry and the Art of Gothic Ivory Carving, *Gesta*, vol. 34, no.1, 1995, str. 14.
  - **slika 9.** rukopis iz pariške Nacionalne biblioteke - prikaz "ljubavne sudnice" u Provansi 14. stoljeća
<http://www.gutenberg.org/files/10940/10940-h/images/fig048.png>
  - **slika 10.** *Roman o Aleksandru Velikom - Cassiel i Phésona igraju šah*, prva polovina 14. st.
<http://visualiseur.bnf.fr/ConsulteElementNum?O=IFN-08100464-&E=JPEG&Deb=27&Fin=27&Param=C>
  - **slika 11.** prednja stranica francuskog bjelokosnog sandučića sa ljubavnim scenama i prikazima igara, 1340-1360.
Randall Jr., Richard H., Games on a Medieval Ivory, *Record of the Art Museum*, Princeton University, vol. 56, no.1/2, 1997.
  - **slika 12.** prikaz ljubavnika na bjelokosnom okviru zrcala, sjeverna Italija, 1360-1370.
Randall Jr., Richard H., Games on a Medieval Ivory, *Record of the Art Museum*, Princeton University, vol. 56, no.1/2, 1997, str. 4.
  - **slika 13.** zbirka ljubavnih pjesama *Codex Manesse* (1305-1340) - *Schenk von Limpurg*
<http://diglit.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg848/0160?sid=1f225ea37b4f5c20a8c04bec4d4e8afd>
  - **slika 14.** prikaz srednjovjekovnih igara (*žaba u sredini i hot cockles*), bjelokosne korice za voštane ploče, Pariz, 1340-1350.
Randall Jr., Richard H., Games on a Medieval Ivory, *Record of the Art Museum*, Princeton University, vol. 56, no.1/2, 1997, str. 6.
  - **slika 15.** zbirka ljubavnih pjesama *Codex Manesse* (1305-1340) - *markgrof Otto IV. von Brandenburg*
<http://diglit.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg848/0021?sid=1f225ea37b4f5c20a8c04bec4d4e8afd>
(vrijeme pregleda internetskih stranica – studeni / prosinac 2008)

O AUTORU:

Goran Budanec rođen je 10. veljače 1982. u Zagrebu. Upisao je Pravni fakultet god. 2000, a god. 2005. i Filozofski fakultet, u Zagrebu. Preddiplomski studij na odsjecima za povijest umjetnosti i komparativnu književnost završio je 2008. god., te nastavio na istim odsjecima i diplomski studij. Područje interesa vezano je uz modernu i suvremenu umjetnost, avangardnu i postmodernu književnost i kazalište te kulture vaneuropskih civilizacija.